

Modul 2: Antisemitizam

CLIO

Challenging Hostile Views and Fostering Civic Competences

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Oct 2021

Informacije o projektu

Akronim projekta:	CLIO
Naziv projekta:	Challenging Hostile Views and Fostering Civic Competences
Broj projekta:	2019-1-DE02-KA202-006185
Nacionalna agencija:	NaBibb
Internetska stranica:	www.clio-project.eu
Nositelj projekta:	Institut für Didaktik der Demokratie, Leibniz University Hannover
Verzija dokumenta:	1.00
Datum pripreme:	18.07.2020

Ova je publikacija ostvarena uz finansijsku potporu Europske komisije. Ona izražava isključivo stajalište njenih autora i Komisija se ne može smatrati odgovornom pri uporabi informacija koje se u njoj nalaze. Broj projekta: 2019-1-DE02-KA202-006185

Konzorcij

Institut für Didaktik der Demokratie

Leibniz Universität Hannover,
Deutschland

www.idd.uni-hannover.de/en

Technical school Nikola Tesla,
Vukovar,

Croatia

www.ss-tehnicka-ntesla-vu.skole.hr

Zespoł Szkół Poligraficznych,
Warsaw,

Poland

www.zspoligraf.pl

Warsaw Centre for Socio-Educational
Innovation and Training,

Warsaw,
Poland

www.wcies.edu.pl

Nansen Dialogue Centre, Osijek,
Croatia

www.ndcosijek.hr

Demokratiezentrum Wien,
Österreich

www.demokratiezentrum.org

SADRŽAJ

Projekt Clio	5
1. Pregled	6
2. Povijest i definicije: Što znači antisemitizam?	7
3. Forms of antisemitism: what does antisemitism look like in our daily lives?	10
4. Kako se antisemitizam povezuje s desničarskim ekstremizmom?	12
5. Zašto je antisemitizam opasnost za demokraciju?	14
6. Zadaci koje možete koristiti za podučavanje o antisemitizmu	15
7. Where to turn to? NGOs & networks that can help you learn more	20
7. Literatura	22
8. Dodatna čitanje	23

PROJEKT CLIO

Clio je projekt prevencije i suočavanja s desnim ekstremizmom u strukovnim školama. Učiteljima i ravnateljima treba omogućiti da prepoznaju i razumiju odgovarajuće stavove među svojim učenicima i da se bez straha zauzmu za demokratske vrijednosti. U tu svrhu interdisciplinarni stručnjaci iz Austrije, Poljske, Hrvatske i Njemačke razvijaju različite materijale za nastavnike strukovnih škola u bliskoj suradnji s ciljnom skupinom, poput aplikacije, treninga za kombinirano učenje i podcasta. Glavni fokus ovog projekta je izgradnja sinergijskih mreža s drugim dionicima u pojedinim zemljama kako bi se ojačale škole i pružilo im znanje i stručno kreirani materijal.

1. PREGLED

U ovome modulu ćete naučiti...

- ... osnovne definicije antisemitizma
- ... koji različiti oblici antisemitizma postoje
- ... kako ih možete prepoznati
- ... kako se antisemitizam povezuje s desničarskim ekstremizmom i
- ... zašto je antisemitizam opasnost za demokraciju.

Na kraju teksta možete pronaći zadatke koje možete koristiti tijekom podučavanja o antisemitizmu. Modul također nudi korisne adrese kojima se možete obratiti za daljnje informacije ili pomoći u konkretnim situacijama, kao i „daljnje čitanje“, ako želite saznati više.

Pitanja za samoprocjenu

Odgovorite u sebi na ova pitanja:

- Kako percipirate Židove? Biste li primarno rekli da su Židovi religija, narod ili rasa?
- Znate li neke poznate Židove, bilo iz povijesti ili svakodnevnog života?
- Jesu li Hitler i nacisti bili prvi koji su oživjeli antijudaizam i antisemitizam?
- Kako možemo pomoći ljudima da razvijaju svoju vjeru bez predrasuda?

Nakon razaranja jeruzalemskog hrama 70. godine n.e., Židovi su se naselili diljem Europe. Gotovo dva tisućljeća kršćani i Židovi živjeli su zajedno, surađivali su i dijelili isti geografski prostor te kulturno okruženje. Tijekom tog vremena židovske zajednice proživljavale su i dobra i loša vremena. Međutim, tek su u 20. stoljeću predrasude prema Židovima počele uzrokovati masovno uništenje¹ poznato kao holokaust, koje se dogodilo u epicentru „civilizirane“ kršćanske Europe. U svjetlu toga, trebali bismo обратити više pažnje na to kako je sve počelo.

¹ Robert S. Wistrich, "Antisemitism", *How Was It Possible? A Holocaust Reader* (2015.)

2. POVIJEST I DEFINICIJE: ŠTO ZNAČI ANTISEMITIZAM?

Problem definicije:

Antisemitizam je problematičan pojam koji je 1870-ih prvi skovao njemački novinar i rasistički ideolog Wilhelm Marr kako bi opisao „nekonfesionalnu“ mržnju prema Židovima i židovstvu koju je sam promovirao. Pokret je započeo u Njemačkoj, ali se ubrzo počeo širiti u susjednu Austriju, Mađarsku, Francusku i Rusiju. To je bila reakcija na emancipaciju Židova i njihov ulazak u nežidovsko društvo. Izraz je u to vrijeme bio nov, jer se njegovi promotori više nisu protivili Židovima na vjerskoj osnovi, već na temelju navodnih socijalnih, ekonomskih, političkih ili „rasnih“ razloga.²

Sam pojam proizlazi iz razlikovanja jezika s „arijskim“³ i „semitskim“ korijenima, što dovodi do pogrešne pretpostavke da postoje i odgovarajuće rasne skupine. Pod takvom terminologijom, Židovi su postali „Semit“i, time otvarajući put Marrovoj uporabi. Naizgled znanstveni pojam *antisemitizam* je zaživio i na kraju postao način govora o svim oblicima neprijateljstva usmjerenum prema Židovima kroz povijest.

⁴

Zašto je tako lako zaživio? Krajem 19. stoljeća u Europi su mnogi intelektualci vjersko neprijateljstvo smatrali nečim srednjovjekovnim i zaostalim, pa je postojala potreba za uspostavom nove paradigme za protužidovstvo koja bi zvučala više „znanstveno“. Nakon mnogo vremena, Židovi su zahvaljujući emancipaciji postali ravnopravni građani u društвima koja su formalno napustila vjersku diskriminaciju. Zato su antisemiti pokušali delegitimizirati stečenu židovsku jednakost, očekujući povratak Židova u njihov raniji pred-emancipirani i marginalizirani status.⁵

Dakle, što je onda antisemitizam? Prema knjizi *Podučavanje prezira* francuskog židovskog znanstvenika Julesa Isaaca, antisemitizam se odnosi na „protužidovske predrasude, osjećaje sumnje, prezira, neprijateljstva i mržnje prema Židovima, kako onima koji slijede religiju Izraela, tako i onima koji su samo židovskog porijekla. Kreće se od tihog prezira do zastrašivanja, progona i rasističkog nasilja usmjerenog protiv židovskog naroda. On nadilazi uobičajeni politički sukob, nadilazi čak i uobičajena neprijateljstva i predrasude koje se javljaju među narodima“.⁶

Važno je napomenuti da se različite države i institucije koriste različitim definicijama, stoga je teško uspoređivati broj antisemitskih incidenata ili nasilja. Postoje pokušaji Europske unije (Europskog centra za praćenje rasizma i ksenofobije; Međunarodnog saveza za sjećanje na holokaust) i Agencije za temeljna prava da uspostave univerzalnu definiciju, kako bi se mogle prikupljati međunarodno usporedive statistike. Međutim, to do sada nije bilo uspješno.

² Robert S. Wistrich, “Antisemitism”, *How Was It Possible? A Holocaust Reader* (2015), 6.

³ Indoijanski jezici ili arijski jezici najveća su grana indoeuropske jezične obitelji s više od 1,5 milijardi govornika, protežući se od Europe (romski), Turske (kurdska i zaza-goranski) do Kavkaza (osetijski) te sve do Šri Lanke (Sinhala) i Maldiva (maldivski).

⁴ Carol Rittner i John K. Roth, “What is antisemitism?”, *The Holocaust and the Christian World* (2000), 34.

⁵ Wistrich, 6.

⁶ Rittner/Roth, 34.

Zanimljivo je da pojam antisemitizam nikada nije bio usmjeren protiv „Semita“ kao takvih. Izraz „semitski“ potječe iz Biblije. Ime je dobio po Šemu, jednom od trojice Noinih sinova, a odredio je skupinu jezika koja uključuje hebrejski, arapski, aramejski, babilonski, asirski i etiopski. Kao što je očito, pojam se nije odnosio na rasnu ili etničku skupinu. Slično tome, kontrastni izraz „arijski“ ili „indoeuropski“ izvorno se odnosio na indijsku granu indoeuropskih jezika. Strogo govoreći, „Arijci“ su bili ljudi koji su govorili sanskrt i srodne jezike. Zanimljivo je da su Indijci i Iranci bili „Arijci“, ali Nijemci i sjeverni Europljani sigurno nisu. Slično tome, budući da većina europskih Židova iz 19. stoljeća uopće nije govorila hebrejski, mogu li se oni uopće opisati kao Semiti? ⁷

Ipak, ta je pseudoznanstvena besmislica postala respektabilna čak i među europskim intelektualnim elitama. Kao rezultat, tijekom posljednjih stotinu i pedeset godina, nelogični izraz antisemitizam, koji nikada nije označavao mržnju prema „Semitima“ (na primjer, Arapima), već isključivo mržnju prema Židovima, postao je prihvaćen u općoj uporabi. Počeo je označavati sve oblike neprijateljstva prema Židovima i židovstvu, pri čemu židovstvo obično nije označavalo samo monoteističku religiju židovskog naroda, već židovski narod u cjelini.⁸

S tim u vezi, u modulu ćemo upotrebljavati pojam antisemitizam. Većina povjesničara također koristi taj izraz.

Povijest antisemitizma

Pojam antisemitizam zanemaruje činjenicu da je okolno društvo često prihvaćalo Židove, a također zaboravlja i da je sudjelovanje Židova u kulturnom, društvenom, ekonomskom, akademskom te političkom životu mnogim europskim zemljama donijelo izvanrednu priču o uspjehu. Međutim, zazor zbog židovske integracije nije se pojavljivao samo u Njemačkoj u 19. stoljeću. Bio je vidljiv u Aleksandriji i Rimu u prvom stoljeću, u srednjovjekovnoj Španjolskoj, premda ta razdoblja nisu imala nikakve veze s teorijom antisemitizma.⁹

Dakle, kako je sve počelo?

Još u helenističko doba židovska dijaspora¹⁰ počela se percipirati kao različita, jer je bila jedina monoteistička religija u poganskom svijetu. Židovi su također odbijali miješanje s paganima¹¹ zbog vlastitih zakona o prehrani, poštivanja šabata te zabrane mješovitih brakova. Dakle, ustvrdili su sebi duhovnu nadmoć nad politeističkom većinom. U svjetlu toga, te su osobine izazivale neprijateljstvo i ogorčenje u starogrčkoj i latinskoj književnosti. To možemo nazvati pretkršćanskim antisemitizmom. Pogansko protužidovstvo je važno jer je kasnije pružilo plodno tlo svojim kršćanskim nasljednicima. Također nas podsjeća da je u antici postojao značajan oblik neprijateljstva prema Židovima koji je prethodio rođenju kršćanstva. Nekolicina ranih kršćana jednostavno je apsorbirala mržnju prema

⁷ Wistrich, 6.

⁸ Wistrich, 6.-7.

⁹ Wistrich, 8.

¹⁰ Dijaspora, (grčki: rasprostranjenost), hebrejski: Galut (progonstvo), raspršivanje Židova među poganima nakon babilonskog progonstva ili skup Židova i židovskih zajednica u progonstvu izvan Palestine ili današnjeg Izraela; <https://www.britannica.com/topic/Diaspora-Judaism>; pristupljeno 17. ožujka 2021.

¹¹ Izraz kojim su Židovi označavali nežidove

Židovima kao posljedicu svog poganskog odgoja. Ipak, kršćanski je svijet donio negaciju židovstva u mnogo dubljem smislu. Nijedna druga religija nije optuživala Židove da su doslovno „ubojice“ Boga.¹²

Nijedna druga religija nije im tako dosljedno pripisivala univerzalnu, kozmičku osobinu zla, prikazujući ih kao đavolu djecu, sljedbenike antikrista. U srednjem vijeku postojale su teorije o Židovima kojima je cilj uništavanje kršćanstva trovanjem bunara, masakrom kršćanske djece ili širenjem kuge. Slična su vjerovanja ostala proširena među kršćanima čak do 20. stoljeća.¹³

Čak i u zemljama poput srednjovjekovne Španjolske, gdje se velik broj Židova preobratio na kršćanstvo, na potomke obraćenika gledalo se neprijateljski i sumnjičavo, što je dovelo do inkvizicije (1478.-1834.) i statuta „čistoće krvi“ koji su utirali put modernom antisemitizmu. Ni uspon humanizma tijekom renesanse¹⁴ i reformacije u Europi 16. stoljeća nije mogao uspješno odbaciti utjecaj srednjovjekovnog pogleda na Židove. Reformator poput Erazma nije ni pomišljao svoja humanistička učenja primjeniti na toleranciju prema Židovima. Slično tome, Martin Luther ponovio je sve srednjovjekovne mitove o Židovima, čineći svoje protestantske sljedbenike sumnjičavijima prema Židovima od katolika u to vrijeme.¹⁵

Najočitiji oblici ranog antisemitizma bili su protjerivanje cijele židovske populacije iz određenih europskih zemalja. Godine progona bile su sljedeće: Engleska 1290., Francuska 1306., Mađarska 1349., Španjolska 1492., Portugal 1497. te Njemačka u različita vremena u 14., 15. i 16. stoljeću. Protjerivanje je obično slijedilo kad Židovi više nisu bili korisni vladarima ili kad je mržnja prema njima postala prevladavajuća. Između 15. stoljeća i 1722. Židovi nisu smjeli u Rusiju. Osmansko Carstvo i poljska Galicija dvije su od zemalja u kojima je Židovima bilo dopušteno naseliti se nakon protjerivanja. Zanimljivo iz današnje perspektive, Osmansko Carstvo, koje je osnovano početkom 14. stoljeća, bilo je muslimansko, a prihvaćalo je Židove.¹⁶

Takozvana emancipacija Židova započela je nakon Francuske revolucije 1789. godine i to je bilo prvi put u povijesti da se prema Židovima odnosilo kao prema individualnim ljudskim bićima. Međutim, još uvijek se prepostavljalo da će njihov prepoznatljivi grupni identitet nestati kad prestane ugnjetavanje. Čak i potpuno sekularizirani antisemiti poput Voltairea, Brune Bauera, Richarda Wagnera i Eugena Dühringa prepostavljali su da je kršćanstvo superiornija religija od židovstva. Nacisti su kasnije samo preuzeli sve negativne protužidovske stereotipe iz kršćanstva, ali su racijalizacijom uklonili klauzulu o bijegu (da se Židov spašava ako se preobrati). Više nije bilo načina na koji bi čak i potpuno asimilirani ili pokršteni Židovi mogli pobjeći od smrtne kazne. Hitler i nacizam izrasli su iz kršćanske europske kulture, iako to ne znači da je holokaust bio programiran u logici kršćanstva.¹⁷

Ukratko, kako je Raul Hilberg naglasio u svojoj knjizi *Uništavanje europskih Židova*, „nacistički proces uništenja nije nastao iz ničega; to je bio vrhunac cikličnog trenda... Kršćanski misionari prvo su rekli:

¹² Wistrich, 8.

¹³ Wistrich, 8.

¹⁴ Razdoblje koje obuhvaća 15. i 16. stoljeće

¹⁵ Wistrich, 9.

¹⁶ Carrie Supple, *From Prejudice to Genocide: Learning about the Holocaust* (1993), 20.

¹⁷ Wistrich, 9.

Nemate pravo živjeti među nama kao Židovi. Svjetovni vladari koji su uslijedili proglašili su: Nemate pravo živjeti među nama. Nacisti su napokon odlučili: Nemate pravo živjeti.”¹⁸

3. FORMS OF ANTISEMITISM: WHAT DOES ANTISEMITISM LOOK LIKE IN OUR DAILY LIVES?

Nakon poraza nacističke Njemačke 1945. godine, mnogi su ljudi vjerovali da je antisemitizam mrtav i pokopan, no nisu bili u pravu. Krenuo se stišavati, da bi u posljednjih nekoliko desetljeća ponovno zaživio. Međunarodni teroristi ponovo napadaju Židove, uništavaju židovske domove umirovljenika i škole, skrnave sinagoge i groblja. Revizionistički povjesničari održavaju „znanstvene“ sastanke; objavljaju knjige i internetske članke u kojima poriču da se holokaust ikad dogodio. Uz to, radikalne desničarske političke organizacije tvrde da su za ekonomski nevolje krivi bogati i moćni Židovi koji kontroliraju tržište novca, banke, novine, radio i televiziju. Paradoks je da se takva vrsta antisemitizma pojavljuje čak i u društвima u kojima je holokaust preživio vrlo mali broј Židova, na primjer u Poljskoj, Austriji ili Rumunjskoj.¹⁹

Od 1965. antisemitizam više nije dio kršćanskog učenja, iako se čini da mnogo ljudi nije svjesno te činjenice. Međutim, Drugi vatikanski sabor i deklaracija *Nostra Aetate* (1965.) promijenili su pogled glavnih kršćanskih crkava u odnosu na Židove. To se odnosi i na katoličku i na protestantsku crkvu, koje su ozbiljno počele kritizirati svoje ranije negativno propovijedanje i učenje o Židovima i židovstvu.²⁰

To bi pak moglo dovesti do pretpostavke da današnji antisemitizam u Europi zapravo nije moćan. Kršćanske crkve ga ne podržavaju, kao ni većina službenih državnih institucija ili obrazovnih sustava. Međutim, još uvijek nije izgubio svoju moć, niti je završio holokaustom. Nasljeđe neprijateljstva i predrasuda prema židovskom narodu i dalje je stvarnost širom svijeta, posebice s obzirom na porast broja napada te prirodu korištenog nasilja (od vandalizma do terorističkih napada).

Ovdje bismo trebali naglasiti da antisemitizam sadrži i druge oblike osim vandalizma, nasilja i terorizma, koji se uglavnom odnose na diskriminaciju i nespremnost za prihvatanje odgovornosti za ulogu u holokaustu. Primjer za to može se vidjeti u današnjoj Poljskoj, po pitanju zakona o povratu imovine. Oko 3,3 milijuna Židova živjelo je u Poljskoj prije Drugog svjetskog rata, a oko 90 posto ih je ubijeno u holokaustu. Mnogo domova i tvrtki koje su Židovi ostavili postali su ili vlasništvo države ili su ih preuzeli etnički Poljaci. Danas je Poljska jedina postkomunistička zemlja EU koja nije donijela zakon o povratu imovine. Službeni poljski stav je da su Židovi bili građani prijeratne Poljske, a njihovi se nasljednici mogu na poljskim sudovima boriti protiv imovinskih zahtjeva kao i svi drugi. Međutim, mnoge od tih slučajeva vrlo je teško voditi u parnici i stoga su zastali. Isto tako, židovske skupine žele neki oblik restitucije za imovinu milijuna Židova koji su umrli bez nasljednika jer su njihove cijele obitelji ubijene. Poljski zakon ne priznaje takvo pravo zajednice, jer imovinu ljudi koji umru bez nasljednika stječe država. Ova tema

¹⁸ Rittner/Roth, 36.

¹⁹ Rittner/Roth, 34.

²⁰ Rittner/Roth, 36.

godinama opterećuje poljsku politiku, a vlade su je uvijek izbjegavale. Godine 2020., kada se to pitanje ponovno pokrenulo, poljski predsjednik Andrzej Duda izjavio je da nikada neće potpisati zakon kojim bi se „nasljeđe ljudi iz jedne etničke skupine tretiralo povoljnije od ostalih”.²¹

Istim problemom po strani, postalo je nemoguće ignorirati dokaze o rastućem antisemitizmu u Europi. Agencija Europske unije za temeljna prava provela je istraživanje u prosincu 2018., utvrdivši da 89% Židova koji žive u Austriji, Belgiji, Danskoj, Njemačkoj, Francuskoj, Mađarskoj, Italiji, Nizozemskoj, Poljskoj, Španjolskoj, Švedskoj i Velikoj Britaniji osjeća da se antisemitizam u njihovoј zemlji povećao tijekom posljednjeg desetljeća, dok 85% smatra da je to ozbiljan problem. Gotovo polovica zabrinuta je da će ih se javno vrijeđati ili uznemiravati jer su Židovi, a više od trećine strahovala je od fizičkog napada.²²

Nadalje, UNESCO navodi da antisemitizam nije ograničen samo na ekstremističke krugove i često nije izgovor za izraelsko-palestinski sukob, s Palestincima koji su često prikazani kao žrtve izraelske nadmoći. Antisemitizam sve više postaje *mainstream*, posebno na internetu. Suvremeni antisemitizam stoga često ima prešutne i kodirane oblike, što ga čini složenim fenomenom koji vremenom mutira. UNESCO također daje četiri ključna elementa koja ilustriraju univerzalnost suvremenog antisemitizma.²³

Prvo, suvremeni antisemitizam predstavlja prijetnju svim zemljama, s obzirom na svoj globalni doseg. To se odražava u Ligi protiv klevete (2014.), globalnom istraživanju koje je ispitivalo stavove prema Židovima i protužidovske stereotipe u 101 zemlji. Istraživanje je pokazalo da preko 1,09 milijardi ljudi širom svijeta ima antisemitske stavove. Uz to, podaci iz ‘indeksa longitudinalne tolerancije’ koje je provelo Savjetodavno povjerenstvo za ljudska prava (2017.) otkrili su da u Francuskoj ‘crnci i Židovi’ sa 78% imaju najveću razinu netolerancije među manjinskim skupinama.²⁴

Drugo, antisemitizam postaje globalno sigurnosno pitanje, s obzirom na prirodu nasilja korištenog u napadima, s nasilnim ekstremistima koji ciljaju i ubijaju Židove od Mumbaija do Toulousea, Hallea, Bruxellesa, Pariza, Pittsburgha i Kopenhagena.

Treće, suvremeni antisemitizam ozbiljno je pitanje ljudskih prava koje nije ograničeno na židovski narod, pojedinačno ili kolektivno. Antisemitizam se često tretira kao izolirano pitanje, što implicira da predstavlja problem samo židovskim zajednicama, dok u stvarnosti on uopće ne zahtijeva prisutnost židovske zajednice da bi jačao. Kao i svi oblici ideologija nejednakosti, i antisemitizam ima dubok utjecaj na društvo u cjelini, budući da potkopava demokratske vrijednosti i ljudska prava.

Četvrto, suvremeni antisemitizam sve više postaje internetski problem koji nema granica pa time može širiti svoj opseg i doseg. Društveni mediji, internetski forumi, blogovi, odjeljci za komentare i aplikacije za razmjenu poruka pružaju platforme za antisemitski diskurs koji se može širiti slobodno i anonimno.

²¹ <https://www.politico.eu/article/poland-presidential-election-anti-semitism/>

²² <https://www.hrw.org/news/2019/06/04/alarming-rise-anti-semitism-europe>

²³ <https://en.unesco.org/news/addressing-contemporary-antisemitism-global-issue> (11/07/2019)

²⁴ <https://en.unesco.org/news/addressing-contemporary-antisemitism-global-issue> (11/07/2019)

Ovi mehanizmi, kojima nedostaju učinkovite protuakcije, ostavljaju prostor za vršnjake istomišljenike (zatvorene u takozvane „filtrirane mjeđuriće“ i „echo-komore“) da potiču i jačaju svoje štetne poruke, pružajući plodno tlo za radikalizaciju i sruštanje praga za sudjelovanje u nasilju izvan mreže.²⁵ (Vidi Modul 7)

Primjer takvog nasilja izvan mreže pucnjava je u sinagogi Halle, koja se dogodila 9. listopada 2019. u Halleu, Saska-Anhalt, Njemačka, i nastavila se u obližnjem Landsbergu. Napadač je bio desničarski ekstremist koji je na židovski praznik Yom Kippur pokušao provaliti u sinagogu kako bi ubio prisutne ljudе i uživo prenosio taj čin na internetu. Pucnjavom je usmrtio dvije osobe u blizini, a kasnije ozlijedio još dvije osobe.²⁶

Prema vladnim podacima, u Njemačkoj su 2018. godine antisemitski zločini, koji uključuju govor mržnje, porasli za 20%. Prema istim podacima, zabilježena su 62 nasilna antisemitska napada, u usporedbi s 37 u 2017. Ako uzmemu u obzir sva antisemitska kaznena djela, budući da su navedena u kategoriji PMK (politički motivirani zločin), brojke su još veće. U 2017. godini prijavljeno je 1.504 antisemitska kaznena djela, u 2018. bilo ih je 1.799, a u 2019. 2.032 slučaja.

Slično tome, austrijska židovska vjerska zajednica (Israelitische Kultusgemeinde) i Forum protiv antisemitizma (Forum gegen Antisemitismus) objavljaju godišnje izvješće o antisemitskim incidentima u Austriji. Za 2019. godinu prijavili su 550 antisemitskih incidenata, koji su sadržavali 18 prijetnji, 6 fizičkih napada, 78 oštećenja imovine (npr. vandalizam), 239 prekršajnih postupaka te 209 publikacija ili masovnih slanja e-poruka. Izvještaj pokušava kategorizirati motivaciju za incidente i zaključuje da 268 incidenata proizlazi iz desničarske ideologije.²⁷

U Velikoj Britaniji, nevladina organizacija Community Security Trust zabilježila je 1.652 antisemitska incidenta u 2018. godini, uključujući 123 koji uključuju nasilje. Ni ostale europske zemlje nisu iznimka. Budući da se zločini iz mržnje u Europskoj uniji općenito nedovoljno prijavljuju, stvarne brojke antisemitizma vjerojatno su puno veće. Stoga bi europske vlade trebale poduzeti trenutačne mjere za sprečavanje rasističkog i antisemitskog nasilja, uključujući istrage, uhićenja i kaznene progone počinitelja takvog nasilja. Vlade bi se također trebale boriti protiv predrasuda i stereotipa, na način koji bi uključivao javne rasprave i obrazovanje.²⁸

4. KAKO SE ANTISEMITIZAM POVEZUJE S DESNIČARSKIM EKSTREMIZMOM?

Nekoliko studija slučaja nasilnih ekstremista, koji predstavljaju krajnju desnicu i džihadistički pokret, pokazuju da antisemitizam može biti sastavni dio napredovanja ekstremista u procesu radikalizacije, kao i opravdavanja terorističkih napada. Ponekad antisemitizam pojedincima može poslužiti kao prolaz

²⁵ <https://en.unesco.org/news/addressing-contemporary-antisemitism-global-issue> (11/07/2019)

²⁶ Oltermann, Philip. ["Rampage situation" as two killed in shooting in German city of Halle](#). The Guardian, 09/10/2019

²⁷ Isrealitische Kultusgemeinde Wien: Antisemitische Vorfälle 2019. (2020.)

²⁸ <https://www.hrw.org/news/2019/06/04/令人震惊的欧洲反犹太主义上升>

prema dalnjoj radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu. Nasilne i nenasilne skupine istog ekstremističkog miljea često dijele antisemitska gledišta kao središnji element sustava vjerovanja, pa antisemitizam tako predstavlja vezu između aktivističkih i nasilnih ekstremističkih segmenata istih pokreta.²⁹

Dokazano je da je antisemitizam temelj mnogih nasilnih ekstremističkih pokreta u Sjedinjenim Američkim Državama. Onde praktičari i znanstvenici protu-ekstremizma smatraju antisemitizam dijagnostičkim čimbenikom ekstremističke radikalizacije. Iako ne postoji jedinstveni profil američkog ekstremista, antisemitizam je već dugo proširen među američkim ekstremističkim pokretima. Uz to, antisemitska uvjerenja pojedincima često služe kao ključna ulazna točka za radikaliziranje, pridruživanje ekstremističkim skupinama te napredovanje u nasilnoj mobilizaciji.³⁰

Prije nego nastavimo, važno je naglasiti da antisemitizam pokazuje i niz zapadnih aktivista krajne ljevice. Uobičajene ljevičarske antisemitske ideje uključuju židovske bankare koji navodno stvaraju nepravedan i namješten ekonomski sustav koji cilja na siromašne i one u nepovoljnem položaju. U listopadu 2020. neovisna istraga britanske Komisije za ravnopravnost i ljudska prava otkrila je „nezakonita djela uznemiravanja i diskriminacije unutar britanske Laburističke stranke za koje je odgovorna sama Laburistička stranka“, te da je postojala „kultura unutar stranke koja u najboljem slučaju nije učinila dovoljno da spriječi antisemitizam, a u najgorem se moglo vidjeti da ga prihvata.“³¹

Značajno je da su europska ispoljavanja antisemitizma duboko utjecala na pogled prema Židovima u muslimanskom svijetu, posebno među islamistima. Primjera antisemitizma u islamističkom diskursu ne nedostaje i detaljno su dokumentirani. Općenito, međutim, ono što se vidi kod islamističkih skupina je pogled na Židove koji kombinira islamski antisemitizam iz svetih spisa s europskim zavjereničkim i rasističkim antisemitizmom. Pritom potonji vjerojatno ima veći utjecaj. Premda su mnoge ideje doista bile potisnute u muslimanskom svijetu prije 1930-ih, njemački učenjak Matthias Kuntzel ukazuje na antisemitska uvjerenja koja su zajednička fašističkim strankama u Europi i islamističkim strankama na Bliskom istoku.³²

Pa, je li onda moguće govoriti o jedinstvenom profilu nasilnog desnog ekstremista? Odgovor je ne, zbog različitih putova do ekstremizma, životnih iskustava i ideooloških podloga koje čine proces radikalizacije. Međutim, očito je da antisemitizam pomaže u dehumanizaciji mogućih meta nasilja, procesa koji se često smatra ključnom komponentom masovnog nasilja nad određenom skupinom. Američki nacionalni centar za protuterorizam (NCTC), Federalni istražni ured (FBI) i Odjel za nacionalnu sigurnost (DOJ) svake godine objavljaju vodič za provođenje zakona koji sadrži „pokazatelje mobilizacije“ - znakove da će osoba koja je već radikalizirana uskoro provesti napad. Taj dokument napominje da se „dehumanizacija ljudi koji nisu u identitetskoj skupini (npr. nevjernici, sljedbenici drugih religija ili ideologija...)“ tumači kao dugoročni pokazatelj nasilne ekstremističke mobilizacije, premda to ne znači da će se pojedinac nužno mobilizirati za nasilje.³³

Bez sumnje, trenutni istaknuti ekstremistički pokreti, kako na krajnjoj desnici, tako i u islamističkoj struci, opadat će, teći i nestajati te se vjerojatno suočavati s konkurencijom novih vrsta ekstremističkih

²⁹ Meleagrou-Hitchens et al., *Antisemitism as an Underlying Precursor to Violent Extremism in American Far-Right and Islamist Contexts*. 2020.

³⁰ Ibid.

³¹ Equalities and Human Rights Commission (UK), “Investigation into antisemitism in the Labour Party.” 2020.

³² Kuntzel, Matthias, *Jihad and Jew-hatred: Islamism, Nazism and the Roots of 9/11*. Telos Press Publishing, 2007.

³³ National Counterterrorism Center, “Homegrown Violent Extremist Mobilization Indicators.” 2019.

https://www.dni.gov/files/NCTC/documents/news_documents/NCTC-FBI-DHS-HVE-Mobilization-Indicators-Booklet-2019.pdf.

pokreta. Kroz povijest je antisemitizam strukturirao osnovne temelje različitih ekstremističkih pokreta, a njegova privlačnost nastavlja se kod pojedinih ekstremista čak i kad pokreti koje podržavaju izgube popularnost. Stoga će antisemitski narativi vjerojatno zadržati svoju važnost u budućnosti i nastaviti poticati nasilje svojih pristaša.³⁴

Desničarski ekstremizam temelji se na konceptu da postoje različite skupine (rase, kulture, itd.) koje imaju različitu „vrijednost“ ili položaj u hijerarhijskom svijetu. Ova je hijerarhija „prirodno dana“ i ne može se te ne smije mijenjati. Stoga je antisemitizam jedan od oblika strukturiranja te hijerarhije: u njoj su Nežidovi viši u hijerarhiji od Židova. Kao ideologija nejednakosti, antisemitizam je zato u mnogim slučajevima neodvojiv dio desničarskih ekstremističkih pokreta.

5. ZAŠTO JE ANTISEMITIZAM OPASNOST ZA DEMOKRACIJU?

Prema specijalnom izvjestitelju Ujedinjenih naroda za slobodu vjere i uvjerenja, gospodinu Ahmedu Shaheedu, antisemitizam predstavlja „prijetnju svim društвима ako se o njemu ne raspravlja“, a samim tim je „poguban za demokraciju“. Dok je govorio u sjedištu UN-a u New Yorku 2019. godine, Shaheed je upozorio da države moraju više ulagati u obrazovanje kako bi izbjegle takve opasnosti u budućnosti.³⁵

Shaheedova otkrića izvjestila su o rastu antisemitizma među skupinama povezanim kako s političkom desnicom, tako i ljevicom. Izjavio je da je uznemiren sve većim antisemitizmom među bijelim supremacistima, koji uključuju neonaciste i članove radikalnih islamskih skupina, u sloganima, slikama, stereotipima i teorijama zavjere koje potiču i opravdavaju neprijateljstvo, diskriminaciju i nasilje nad Židovima. Uz to, izrazio je zabrinutost zbog sve većeg antisemitizma koji dolazi s političke ljevice te zbog diskriminirajuće državne prakse prema Židovima. Antisemitski incidenti prijavljuju se na međunarodnoj razini - uključujući nasilje, diskriminaciju i izraze neprijateljstva - a problem pojačava internet, gdje prevladava antisemitski govor mržnje.³⁶

U svom izvješću, gospodin Shaheed opisao je antisemitizam kao „kanarinca u rudniku ugljena globalne mržnje“, koji predstavlja ozbiljne izazove uklanjanju svih oblika netolerancije, mržnje i diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja. Uz to, antisemitizam predstavlja rizik za sve manjine, ne samo za Židove. Specijalni izvjestitelj opisao je holokaust kao grafički primjer kako vjerska i rasna mržnja može dovesti do genocida i uništenja cijelih društava.³⁷

Kako bi se suprotstavio problemu, gospodin Shaheed pozao je države da ulažu u obrazovanje i osposobljavanje na svim razinama kako bi se omogućilo bolje razumijevanje antisemitizma. Shaheed je inzistirao na važnosti interakcije s mlađom generacijom, kako bi se osiguralo da one odbace sve ideologije nejednakosti. Istaknuo je da je potrebna globalna koalicija kako bi se izjasnilo protiv takvih

³⁴ Meleagrou-Hitchens et al., *Antisemitism as an Underlying Precursor to Violent Extremism in American Far-Right and Islamist Contexts*. 2020.

³⁵ Izvor: Ujedinjeni narodi, 2019. (<https://news.un.org/en/story/2019/10/1049591>)

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

ideologija. Prema Shaheedovim nalazima, samo kolektivno odbacivanje antisemitizma i drugih ideologija mržnje može stvoriti inkluzivna demokratska društva koja podržavaju ljudska prava i sigurnost za sve.³⁸

Specijalni izvjestitelj pozvao je da se antisemitizam stavi u širi okvir ljudskih prava, u kojem se građani osnažuju potrebnim kritičkim razmišljanjem, empatijom i pismenošću kako bi mogli odoljeti i odbiti ekstremističke ideologije, uključujući antisemitsku propagandu. Gospodin Shaheed također dodaje da države moraju poticati na zabranu diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja na temelju vjere ili uvjerenja te osigurati provedbu tih zakona. Uz to, civilno društvo također može igrati vitalnu ulogu u borbi protiv ideologija nejednakosti uspostavljanjem međuvjerskih mreža usmjerenih ka poboljšanju društvene kohezije.³⁹

Zaključno, diljem svijeta nisu jedino Židovi cilj diskriminacije i zločina iz mržnje. Međutim, iskustvo te skupine s antisemitizmom može pomoći drugima da prepoznaju obrazac ideologija nejednakosti, kako bi se suprotstavili njihovim razornim učincima. Ti učinci nesumnjivo predstavljaju prijetnju, ne samo za skupine pod diskriminacijom, već i za demokratske vrijednosti općenito.

6. ZADACI KOJE MOŽETE KORISTITI ZA PODUČAVANJE O ANTISEMITIZMU

Početna aktivnost – Oluja ideja, a potom vođena rasprava na temelju sljedećih pitanja: *Što je ideja? Može li sama ideja biti dobra ili zla? Može li ideja promijeniti svijet?*

- dovesti učenike do pitanja: *Koja osnovna ideja je pokrenula holokaust?* (Očekuje se da će se učenici prisjetiti svog znanja iz povijesti, poput prikazivanja Židova kao inferiornе rase u Hitlerovoј Njemačkoј i nacističkim okupiranim zemljama. Tu treba uvesti i objasniti pojам antisemitizma.)

1. zadatak: Uloga propagande

Ispitivanje odnosa između kršćana i Židova kroz stoljeća te objašnjenje kako se tradicionalni otpor razvio u ideologiju antisemitizma koja je Židove definirala kao inferiornu rasnu skupinu. Moguće je uključiti desetke plakata iz različitih zemalja i povijesnih razdoblja na kojima su Židovi bili prikazani podrugljivo. Plakati su dostupni u internetskoj bazi podataka Yad Vashema.

Ovdje su neki od primjera:

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

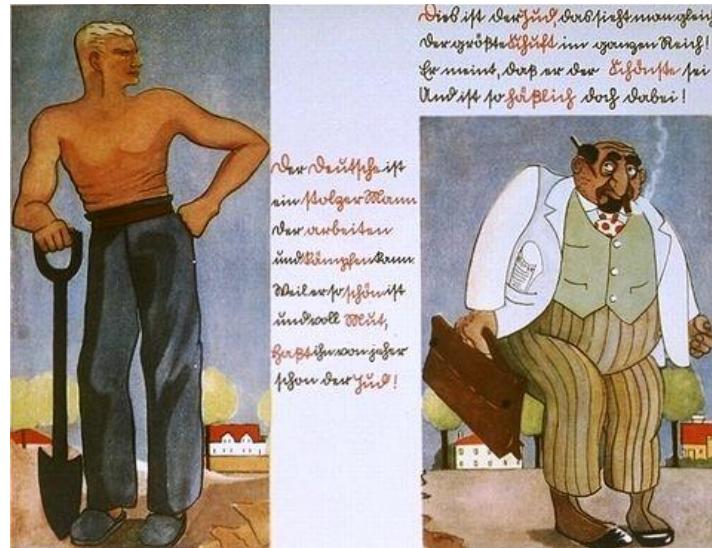
Njemačka, 1936., karikatura iz knjige za djecu⁴⁰

Aantisemitski poster iz Poljske koji govori "Židov je zlikovac. On je tvoj neprijatelj".⁴¹

⁴⁰ Iz online baze podataka Yad Vashema.

⁴¹ Iz online baze podataka Yad Vashema.

Poster iz predratne Njemačke, koji prikazuje "Arijeva" Nijemca te podrugljivo prikazanog Židova

Analiziranje faza antisemitizma u nacističkoj Njemačkoj

1. faza: propaganda
2. faza: poniženje (izbacivanje iz škola i institucija, nošenje žute zvijezde, itd.)
3. faza: istrebljenje (konačna posljedica)

Rasprava – uloga propagande u antisemitizmu, s osvrtom na holokaust. Pitanje za učenike: *Postoje li danas u društvu neke grupe koje se često predstavljaju negativno ili podrugljivo?*

2. zadatak: Analiziranje antisemitizma u kanonskom pravu kroz povijest te odgovarajućih nacističkih mjera iz 1930-ih i 1940-ih⁴²

Kanonsko pravo	Nacističke mjere
Zabrana međusobnih brakova i spolnih odnosa između kršćana i Židova, Sinoda u Elviri, godina 306.	Zakon o zaštiti njemačke krvi i časti, 15. rujna 1935.
Židovima nije dopušteno zapošljavati kršćanske sluge ili posjedovati kršćanske robe, 3. sinoda u Orléansu, 538.	Zakon o zaštiti njemačke krvi i časti, 15. rujna 1935.

⁴² Raul Hilberg, *The Destruction of European Jewry*. New York: Holmes and Meier, 1985.

Židovima nije dopušteno pojavljivati se na ulicama tijekom Velikog tjedna, 3. sinoda u Orléansu, 538.	Uredba kojom se lokalnim vlastima dozvoljava zabraniti pristup Židovima na ulicu u određene dane (tj. nacističke praznike), 3. prosinca 1938.
Spaljivanje Talmuda i drugih knjiga, 12. sinoda u Toledu, 681.	Spaljivanje knjiga u nacističkoj Njemačkoj
Židovi ne smiju biti tužitelji ni svjedoci protiv kršćana na sudovima, 3. lateranski koncil, 1179., kanon 26	Prijedlog Partijskog kancelara da Židovi ne smiju pokretati građanske parnice, 9. rujna 1942.
Židovima nije dopušteno uskratiti nasljedstvo potomcima koji su prihvatali kršćanstvo, 3. lateranski koncil, 1179., kanon 26	Uredba kojom se Ministarstvo pravosuđa osnažuje za poništavanje oporuka koje vrijedaju „zdravu prosudbu naroda“, 31. srpnja 1938.
Označavanje židovske odjeće značkom, 4. lateranski sabor, 1215., kanon 68 (kopirao ga je iz zakona kalif Omar II [634.-644.], koji je odredio da kršćani nose plave pojaseve, a Židovi žute pojaseve).	Dekret od 1. rujna 1941. - Žuta zvijezda
Zabranjena gradnja novih sinagoga, Oxfordsko vijeće, 1222.	Uništavanje sinagoga u cijelom Reichu, 10. studenog 1938.
Obvezna geta, Sinoda u Breslauu, 1267.	Naredba Reinharda Heydricha o smještanju Židova u geta, 21. rujna 1939.
Kršćanima nije dopuštena prodaja ili iznajmljivanje nekretnina Židovima, Sinoda u Ofenu, 1279.	Uredba o obveznoj prodaji židovskih nekretnina, 3. prosinca 1938.
Usvajanje židovske religije od strane kršćanina ili povratak krštenog Židova židovskoj religiji definira se kao hereza, Sinoda u Mainzu, 1310.	Usvajanje židovske religije od strane kršćanina dovodi ga u opasnost da se prema njemu postupa kao prema Židovu. 26. lipnja 1942.
Židovima nije dozvoljeno stjecanje akademskih diploma, Vijeće u Baselu, 1434, Sessio XIX	Zakon protiv pretrpanosti njemačkih škola i sveučilišta, 25. travnja 1933.

3. zadatak: Pogađanje koji antisemitski ulomak pripada kojem autoru

- Cilj je ukazati na to koliko je antisemitizam star i ukorijenjen u zapadnoj kulturi.

Primjeri:

- “Oni znaju samo jedno, da zadovolje svoj želudac, da se napiju, ubiju. Sinagoga je gora od bordela ... To je jazbina nitkova i utočište divljih zvijeri ... hram demona posvećen idolopokloničkim kultovima

... pećina vragova ... zločinački skup Židova ... mjesto susreta za Kristove ubojice ... utočište đavla.”
(Sveti Ivan Zlatousti [349.-407.]⁴³)

- “Vi potječete od oca vraga i želite ispuniti želje svoga oca. On je od početka bio ubojica i nije stajao u istini, jer istina nije u njemu. Kad god izgovora laž, on govori o svom glasu, jer je lažljivac i otac laži.” (Evangelje, Ivan 8:44)
- “Židovi su neuki i barbarski narod koji već dugo ujedinjuju najgrdniju škrtost s najodvratnijim praznovjerjem i najnepobjediviju mržnju prema svakom narodu koji ih tolerira i obogaćuje.” (Voltaire, Filozofski rječnik, 1764.)
- “Stoga su slijepi Židovi uistinu glupe budale ... Sad samo pogledajte ove bijedne, slijepe i besmislene ljudi ... njihova sljepoća i oholost čvrsti su poput željezne planine.” (Martin Luther, Židovi i njihove laži, 1543.)
- “Sa sotonskom radošću u licu, crnokosa židovska omladina vreba u iščekivanju nesuđene djevojke koju kaljaju svojom krvlju, kradući je tako od njezinog naroda. Svim sredstvima pokušavaju uništiti rasne temelje ljudi koje su namjeravali pokoriti ... Židovi su ti koji uvode crnce u Porajnje, uvijek s istom tajnom mišlu i jasnim ciljem uništavanja mrske bijele rase nužno rezultirajućim stvaranjem kopiladi, bacajući tako bijelu rasu s kulturne i političke visine i uzdižući se za njezinog gospodara.” (Adolf Hitler, Mein Kampf, 1928.)⁴⁴
- “Borimo se protiv neprijatelja koji je drugačiji od nas. Ne otvorenog, već skrivenog; ne izravnog, već lukavog; ne iskrenog, već niskog; ne nacionalnog, već međunarodnog; koji ne vjeruje u rad, ali špekulira s novcem; koji nema svoju domovinu, ali osjeća da posjeduje cijeli svijet.” (Viktor Orbán, premijer Mađarske, 2018.)⁴⁵

4. zadatak: Razredna rasprava

- Analiziranje kontradikcija kod uobičajenih predrasuda prema Židovima iz razdoblja između dva svjetska rata:

1) Okrivljavanje Židova za njihovu navodnu želju da stvore novi svjetski poredak, pri čemu ih se ponekad prikazivalo kao kapitaliste, a ponekad kao komuniste

2) Prikazivanje Židova ponekad kao inferiorne rase, a ponekad kao ljudi koji će zavladati svjetom

Opći savjeti za podučavanje o antisemitizmu

- Bolje se usredotočiti na manji broj materijala i temeljito ih obraditi na nastavi. Cilj nije prenijeti učenicima sve što zna učitelj, već ih navesti na razmišljanje o opasnostima koje nose antisemitizam i slične ideologije u suvremenom svijetu.

⁴³ Citirano u Dennis Prager i Joseph Telushkin, *Why the Jews?: The Reason for Antisemitism*, 94.

⁴⁴ www.yadvashem.org - isječci iz knjige *Mein Kampf* Adolfa Hitlera

⁴⁵ <https://www.timesofisrael.com/in-speech-hungarys-orban-attacks-enemy-who-speculates-with-money/>

- Ne podučavajte o Židovima samo kao o žrtvama, bezličnoj masi na putu do plinskih komora. Važno je uključiti osobne, pojedinačne priče, koje bi trebale obuhvatiti razdoblje i prije i nakon holokausta.
- Važno je podučavati bez stvaranja stereotipa. Stoga je povijesni okvir presudan tijekom poučavanja povijesnih činjenica.
- Proučavanje antisemitizma ne govori ništa o Židovima, samo o antisemitima. To je primjenjivo i na druge slučajeve ideologija nejednakosti.

Zaključak – Zašto je važno podučavati o antisemitizmu?

Kako navodi UNESCO, nesportna antisemitska retorika potiče ljudi da vjeruju da su predrasude, diskriminacija, pa čak i napadi na određene skupine ljudi prihvatljivi. Zato je potreban snažan i suradnički globalni odgovor. U prevenciji antisemitizma vitalnu ulogu može odigrati obrazovanje. Ono može poticati toleranciju i dijalog, kao i graditi otpornost mladih prema ideologijama nejednakosti koje podrivaju ljudska prava, u što se ubraja i antisemitizam. Također, mlade može osposobiti za prepoznavanje i odbacivanje antisemitizma i drugih oblika netolerancije i diskriminacije zasnovanih na odnosu prema određenim skupinama ljudi. U konačnici, rješavanje antisemitizma neposredni je sigurnosni imperativ i dugoročno ulaganje u promicanje ljudskih prava i globalnog građanstva.⁴⁶

7. WHERE TO TURN TO? NGOs & NETWORKS THAT CAN HELP YOU LEARN MORE

The United States Holocaust Memorial Museum

www.ushmm.org/antisemitism

Special section on antisemitism and Holocaust denial (lesson plans, videos and tools)

Yad Vashem, the world Holocaust Remembrance Center

www.yadvashem.org

Special section on education and e-learning, huge photo database

Jewish Virtual Library

<https://www.jewishvirtuallibrary.org/anti-semitism>

Special section on antisemitism

Centropa

www.centropa.org

⁴⁶ <https://en.unesco.org/news/addressing-contemporary-antisemitism-global-issue> (11/07/2019)

Section on Education contains lots of teaching materials and lesson plans

OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe)

<https://www.osce.org/odihr/120546>

Austrija:

- **Mauthausenkomitee Österreich**
<https://www.mkoe.at/>

Contains publications, teaching materials, information about KZ Mauthausen and remembrance, youth projects, projects with witnesses (Zeitzeugen) etc. Possibility to report antisemitic incidents.

- **Forum gegen Antisemitismus**
<https://www.fga-wien.at/>

Possibility to report antisemitic incidents. Institution that reports and documents about antisemitism in Austria, in close cooperation to other institutions and the Jewish community in Austria.

- **Isrealitische Kultusgemeinde Wien**
www.ikg-wien.at
- **Isrealitische Kultusgemeinde Graz**
<https://www.juedische-gemeinde-graz.at/>
- **Isrealitische Kultusgemeinde Salzburg**
www.ikg-salzburg.at
- **Isrealitische Kultusgemeinde Linz**
www.ikg-linz.at
- **Isrealitische Kultusgemeinde Innsbruck (für Tirol und Vorarlberg)**
www.ikg-innsbruck.at

Poljska:

- **Polin Muzeum Historii Polskich Żydów**
<https://www.polin.pl/pl>
- **Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau**
<http://www.auschwitz.org/>
- **Żydowski Instytut Historyczny**
<https://jhi.pl/>
- **Stowarzyszenie Żydowski Instytut Historyczny**
<https://szih.org.pl/>

Njemačka:

- **Stop Antisemitismus**
<https://www.stopantisemitismus.de/>

- **Jüdisches Forum für Demokratie und gegen Antisemitismus e. V. (JFDA)**
<https://ifda.de/>
- **Anne Frank Zentrum**
<https://www.annefrank.de>
- **Kompetenznetzwerk Antisemitismus**
<https://kompetenznetzwerk-antisemitismus.de/>
- **KZ-Gedenkstätte Dachau**
<https://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/>
- **KZ-Gedenkstätte Flossenbürg**
<https://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/de>
- **BildungsBausteine e. V.**
<http://www.bildungsbausteine.org/home/>
- **RIAS Recherche- und Informationsstelle Antisemitismus**
<https://report-antisemitism.de/#/home>

Hrvatska:

- **Židovska općina Zagreb/ Jewish community Zagreb**
<http://www.zoz.hr/home.php?content=naslovna>
- **Bet Israel Jewish community of Croatia**
<https://www.bet-israel.com/>

7. LITERATURA

Cossé, Eva. *The Alarming Rise of Anti-Semitism in Europe*. Human Rights Watch, 2019.
(<https://www.hrw.org/news/2019/06/04/alarming-rise-anti-semitism-europe>)

Isaac, Jules. *The Christian Roots of Antisemitism*. London, 1960.

Meleagrou-Hitchens, Alexander; Clifford, Bennet and Vidino, Lorenzo: *Antisemitism as an Underlying Precursor to Violent Extremism in American Far-right and Islamist Contexts*. The George Washington University, Washington, 2020.

Supple, Carrie. *From Prejudice to Genocide: Learning about the Holocaust*. Stoke-on-Trent, UK, 1993.

Rittner, Carol and Roth, John K. "What is antisemitism?", *The Holocaust and the Christian World*. Yad Vashem International School for Holocaust Studies, Jerusalem, 2000.

Wistrich, Robert S. "Antisemitism", *How Was It Possible? A Holocaust Reader*. The University of Nebraska, 2015.

Isrealitische Kultusgemeinde Wien (2020): Antisemitische Vorfälle 2019.

8. DODATNA ČITANJE

Austrija i Njemačka:

Nikolaus Hagen und Tobias Neuburger (2020): Antisemitismus der Anderen? – Einleitende Überlegungen, in: Antisemitismus in der Migrationsgesellschaft. Theoretische Überlegungen, Empirische Fallbeispiele, Pädagogische Praxis, Innsbruck: innsbruck university press, S. 9–19, [open access].

Gottschlich, Maximilian (2012): Die große Abneigung. Wie antisemitisch ist Österreich? Kritische Befunde zu einer sozialen Krankheit. Czernin Verlag.

Botz, Gerhard; Oxaal, Ivar; Pollak, Michael; Scholz, Nina (2002): Eine zerstörte Kultur: Jüdisches Leben und Antisemitismus in Wien seit dem 19. Jahrhundert. Czernin Verlag.

Peham, Andreas (2019): Antisemitismus in Österreich: Ein (unvollständiger) Überblick. (https://www.antisemitismus2018.at/wp-content/uploads/andreas_peham-antisemitismus_in_oesterreich_ein_unvollstaendiger_ueberblick.pdf). Accessed: 15 March 2021.

Erinnern.at: Nationalsozialismus und Holocaust: Gedächtnis und Gegenwart. Das Holocaust-Education Institut des BMBWF. (<https://www.erinnern.at>). Accessed 15 March 2021.

Sommer, Franz; Unterhuber, Paul; Zeglovits, Eva (2018): Antisemitismus-Studie 2018:

Ergebnisanalyse im Überblick. (https://www.antisemitismus2018.at/wp-content/uploads/Antisemitismus-in-Österreich-2018_Ergebnisanalyse-im-Überblick.pdf). Accessed: 15 March 2021.

Hrvatska:

PREPORUKE ZA PODUČAVANJE I UČENJE O HOLOKAUSTU (HRV) - IHRA 2019. <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Medunarodna/Holokaust//Preporuke%20za%20poducavanje%20i%20ucenje%20o%20holokaustu%20-%20IHRA%202019.%20-%202022.%201.%202020..pdf>

Nastavni materijali za povijest Židova i antisemitizma (HRV) Kuća Anne Frank, OSCE/ODIHR https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Medunarodna/Holokaust/Azuriranje-IHRA/IHRA-jedinice/7Antisemitizam//2_dio%20Antisemitizam%20Nastavni%20materijali.pdf

Budak, Neven; Klasić, Hrvoje; Jakovina, Tvrko; Koren, Snježana; Puhovski, Žarko (2020) Antijudaizam, antisemitizam i Holokaust u Hrvatskoj; Židovska općina Zagreb.

Spomen područje Jasenovac/ Memorial site Jasenovac: <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5021>

<http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5109>

<http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=9189>

<http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6006>

Poljska:

Zrozumienie antysemickich przestępstw z nienawiści i zapewnienie bezpieczeństwa społeczeństwu żydowskemu, OBWE Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR), 2018

Stevick Doyle, Eckmann Monique and Ambrosewicz-Jacobs Jolanta (ed.): Research in Teaching and Learning about the Holocaust: Bibliographies with abstracts in fifteen languages, International Holocaust Remembrance Alliance, 2017, Pages 32-45 (bibliography in Polish and about Poland)

Eckmann Monique, Stevick Doyle and Ambrosewicz-Jacobs Jolanta (ed.): Research in Teaching and Learning about the Holocaust. A Dialogue Beyond Borders, Metropol, 2017

„Research in Teaching and Learning about the Holocaust: Bibliographies with abstracts in fifteen languages, International Holocaust Remembrance Alliance, 2017, Pages 32-45 (bibliography in Polish and about Poland)